

**A SZARVAS KÖRNYÉKI FOLYAMI ÁTKELŐK KATONAI SZEREPE
ÉS A SZARVASI VÁR HELYREÁLLÍTÁSÁNAK TERVE
A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC IDEJÉN**

– Seres István –

A Rákóczi-szabadságharc során mindvégig megoldhatatlan problémának bizonyult a kurucok és a császári zsoldban álló rác határőrök ellentéte. A megbékélési törekvések sorra kudarcot vallottak, s csupán néhány szerb egység állt a kuruc zászlók alá.¹

Az 1690-es években Magyarországra települt rácok I. Lipót királytól a hajdúkéhoz hasonló kiváltságokban részesültek, melyeket azután az uralkodó több ízben megerősített. 1701–1702-ben pedig megszervezték a délszláv katonai határőrvidéket, amely a Száva, a Dráva, a Tisza és a Maros folyók mentén terült el. A Rákóczi-szabadságharc kirobbanásakor a császári hadvezetés sikerrel használta fel a rácokat Rákóczi kurucjai ellen. Állandóan ismétlődő támadásaikkal, portyázásaikkal szüntelenül rettegésben tartották a magyarlakta települések lakóit, s nem egyszer komoly veszteségeket okoztak az ellenük felvontatott kuruc katonaságnak is. A Tiszántúlon elsősorban a Maros menti határőrvidék játszott szerepet. A folyó északi partvidékén Arad központtal elhelyezkedő kisebb-nagyobb sáncok, katonatelepek (pl. Csanád, Pécska, Szemlak stb.) rác katonasága, illetve a Marostól északra, a Körösök vidékén elhelyezkedő várak (Gyula, Borosjenő, Belényes), valamint Nagyvárad és az azzal szomszédos Várad-Olaszi őrsége állandóan nyugtalanította a Tiszántúl népét, és a váradi ostromzárban táborozó kuruc katonaságot.

A nagyobb rác támadásokat többnyire maga Tököli-Popovics János, a Maros menti rácok főkapitánya vezette, akit általában csak Rác Tökölinek neveznek a kuruc források. Az ismertebb portyázó tisztek között tartották számon még Szegedinác Pérót, vagy ahogy a magyarok nevezték: Rác Pérót, a pécskai sánc parancsnokát is. A rác portyák nagysága változó volt. A kisebb, alkalmi „felcsapások” csupán egy-egy helyőrség katonáiból tevődtek össze, és egy-két száz katonából álltak, olykor pedig csak 10-15 lovas vett részt a „kiruccanásban”. Ezzel ellentétben a nagyobb portyákhoz már szinte minden sánc elküldte a maga katonaságát. Sőt, egyes források szerint még a Maroson túl, török uralom alatt élő rácok is gyakran csatlakoztak a jó zsákmány reményében a portyára induló határőrökhöz. Ezek a nagyobb támadások lovas és gyalogos katonák összehangolt akciói voltak, amikor a gyalogságot lovas kocsik szállították, s nem egyszer ágyúkat is vittek magukkal. Míg a Tiszai határvidék rác katonasága a Duna–Tisza közén portyáztatott, és elsősorban a három város (Kecskemét, Cegléd, Nagykörs) gulyáit fosztogatta, addig a Maros menti határőrvidék katonasága a Tiszántúl lakosságát tartotta rettegésben. A Körös–Maros köze, eltekintve néhány nagyobb várostól – Makó, Mindszent, Szentés, Vársárhely – gyakorlatilag néptelen volt, de a Körösön túli városok, pl. a Heves vármegyei Mezőtúr és Dévaványa, a nagykunsági Karcagújszállás, Kunhegyes, Madaras, a módos

¹ A rác kérdésről l. *Hornyik* 1868. és *Benda* 1980.

Debrecen, a hét hajdúváros és a bihari „apróbb” hajdútelepek (Nádudvar, Kaba, Komádi stb.) szinte kínálkoztak a gazdag zsákmány reményében útra kelő rác katonák prédájául.

A gyakorlatilag néptelen Körös–Maros közti pusztaságon átvágva, gyalogságukat szerkére ültetve, a lovasok pedig úsztatva átkeltek a Körös gázlóin, révein, majd rajtaütöttek a gyanútlan városokon. Portyáik többsége megelégedett egy-egy legelésző gulya, ménes, juhnyáj, esetleg sertés konda elhajtásával, a nagyobb akcióik azonban már egyes városok (Mezőtúr, Karcagújszállás, Kunhegyes stb.) lerohanásával és kirablásával, nem egyszer pedig az ott lakók lemészárlásával, illetve rabszíjra fűzésével is jártak.

A Maros menti rác határőrök katonai akcióikhoz, portyáikhoz többnyire a mai Békésszentandrás és Szarvas vízi átkelőit használták. Sőt, két ízben éppen a szentandrásai átkelőnél érték utol a Körösön éppen átkelőben levő, hazafelé tartó ellenséget a Károlyi Sándor generális, illetve Sötér Tamás ezereskapitány vezette kuruc csapatok. Egy másik alkalommal Kárándy Mihály bihari lovasezrede és a keze alá rendelt más kuruc lovasok már a Körösön való átkelés után, Szentandrás alatt vették üldözőbe a debreceni gulyát elhajtó rác csapatot. A kurucok és a rácok közötti összecsapások közül különösen az 1705. május 25-én lezajlott szentandrásai ütközet emelkedik ki, amely során több ezer kuruc és rác katona vívott elkeseredett küzdelmet Károlyi Sándor, ill. Rác Tököli vezetésével.

A császári hadvezetés már a Maros menti határőrvidék megszervezésekor tervbe vette, hogy újjáépítteti a szarvasi török palánkot, és beilleszti a Maros menti határőrvidékbe, a terv kivitelezésére azonban nem került sor. 1708 tavaszán Rákóczi komolyan foglalkoztatta a szarvasi sáncnak az aradi rácok általi esetleges újjáépítése, miként arról Rákóczi és Károlyi ez idő tájt végzett levelezése tanúskodik. 1710 nyarán viszont éppen a környéken táborozó Rákóczi volt az, aki talán személyes meggyőződése alapján fontosnak találta egy kuruc helyőrség felállítását Szarvason.

Tanulmányomban az eddig fellelt adatok alapján a Szarvas térségében, elsősorban a mai Békésszentandrás területén található egykori folyami átkelőknél való hadmozgásokat, összecsapásokat, illetve a szarvasi sánc helyreállítására tett magyar és rác erőfeszítéseket szeretném bemutatni.

Természetesen nem csupán az alább tárgyalandó esetekben voltak hadmozgások térségünkben. A fennmaradt adatok többsége azonban csak a Köröst nevezi meg a rác csapatok átkelőjeként, illetve a kisebb-nagyobb csetepaték helyszínéeként, az események pontos helyéről a legtöbbször hallgatnak forrásaink.²

Szarvas város a Hármaskörös mellett, a Káka-foki-holtág jobb partján fekszik. A XVI–XVII. században kicsiny, alig néhány házból álló falucska volt, ahol a gyulai törökök jó érzékkel építettek palánkot és hidat a XVI. század második felében. A szarvasi palánk pontos építési idejét nem ismerjük, de valamikor Gyula várának 1566-ban történt eleste után kerülhetett rá sor. Először 1583-ban említik a források a szarvasi palánkot, amelynek az 1590–91. évi zsoldlajstrom szerint 185 fős őrsége volt. A 15 éves háború során ma-

² A Körös–Maros köz, ill. Békés megye Rákóczi-kori történetéről meglehetősen kevés összefoglaló munkát ismerünk. Eltekintve egyes helytörténeti monográfiák adataitól a következő munkák tartalmaznak érdemleges adatokat: *Thaly* 1880., Károlyi 1705-ös Gyula elleni hadjáratáról és a szentandrásai ütközet néhol már avult, de alapjában véve még ma is jól használható leírásával. *Thaly* adatait jól kiegészíti *Bánkúti* 1976. forrásközlése, amely számos, *Thaly* által is használt, de a lelőhely pontos megjelölése nélkül említett, ill. ma már nehezen hozzáférhető forrást tartalmaz. *Bánkúti* 1988-as forrásközlése 27 újabb, a Körös–Maros köz kuruc-kori történetével foglalkozó, többségében eddig ismeretlen okmányt közöl 1704–1710-ből. A térség Rákóczi-kori történetének máig egyetlen jól használható összefoglalása *Virágh* 1962. kitűnő kötete.

guk a törökök égették fel, ágyúit pedig Gyulára szállították. Évtizedekig romokban állott, a törökök csak 1636-ban szorgalmazták a helyreállítását. Zülffikár aga ebben az évben a budai pasához írott levelében sürgette Szarvas újjáépítését, annál is inkább, mivel „*hat nap alatt e palánkot megcsinálhatni.*” Mivel az „*ott való Körös viznél sok támadások vagynak, az a hely egy szép áldott hely, megépítetvén az a tartomány egy esztendőben megépül, mindenek helyekre visszajönnek.*”³ A szarvasi törökök csak 1673-ban bukkannak fel legközelebb forrásainkban, amikor a mezőtúri lakosok panaszkodtak, hogy Szarvasra menet vámot kell fizetniük, amikor átkelnek a Körös hídján. 1683-ban Bécs ostromára menet Apafi Mihály erdélyi fejedelem is a szarvasi hídon kelt át seregével. 1685-ben a császáriak visszafoglalták, és ez év októberétől nyolc hónapon keresztül császári csapatok állomásoztak benne. 1686 júniusában Heister tábornok leromboltatta a palánkot, a hidat pedig felégették. Ezzel Szarvas katonai szerepe végleg megszűnt. Thököly Gyulán tartózkodó emberei szerint ugyan 1694-ben a németek Szarvasnál is hozzákezdték a lerombolt híd helyreállításához, erre azonban nem került sor.⁴

A szarvasi palánkvár a régészeti leletek és a középkori leírások tanúsága szerint a mai város központjában, az ótemplom környékén állott. A négyszögletű várat a Körös vizével feltöltött vizesárok vette körül. Egyes XVI-XVII. századi ábrázolásokkal ellentétben, a palánk fala nem kőből, hanem földből és fából készült, sarkain bástyákkal. Csupán a palánkon belül levő mecset, minaret és a fürdő épült téglából.⁵

A Rákóczi-szabadságharc idején még álltak a palánk falai, sőt Markovicz Mátyás szarvasi evangélikus lelkész feljegyzései szerint a XVIII. század 20-as éveiben még nem lehetett megmászni a vár sáncait, „*olyan magasak és meredek voltak, és az árok olyan mély volt.*”⁶

Békésszentandrás Szarvastól nyugatra, a Káka-foki-holtág bal partján terül el. A középkorban virágzó mezőváros volt, a XVII. század végére azonban teljesen elpusztult. Amikor Lindner Ferdinánd Krisztián gyulai tiszttartó és harmincados 1696-ben bejárta a Gyula környéki helységeket, Szentendrácson 50 romokban álló házat talált.⁷ Ugyanakkor éppen a Károlyi Sándor lovasezredének 1706. évi összeírásában előfordul egy Nagy Márton nevű, 36 éves közkatonára, aki a Békés megyei Szentendrásra valónak mondta magát!⁸ Ez az adat talán azt bizonyítja, hogy a török kiűzése utáni években Szentendrás új-játelepülése is megkezdődött, és hazaszállingózó lakói – a többi Békés megyei helység lakosaival egyetemben – az 1703. évi rács támadások hatására futhattak ismét széjjel.

A szentendrési révet, ill. itatót már egy 1722. január 19-én Mezőtúron felvett jegyzőkönyv is említi a mezőtúri és öcsödi lakosok határvillongása kapcsán, amikor az öcsödi lakosok a túriak tiltakozása ellenére azok területén halásztak. Egy Nagy András nevű 74 éves békési ember azt a helyet, ahol az öcsödiek a túri lakosok ellenére halásztak, „*az Lajt foknál lévő Köröst a Káka szegig, és az Káka szegtül fogvást egész a Szt. Andrásí révig,*” mindig túri földnek hallotta lenni. Csutt László 45 éves túri férfi pedig azt vallotta,

³ Haan-Zsilinszky 1877. 224.

⁴ Zsilinszky 1872. 23.

⁵ A szarvasi várral kapcsolatos adatok legújabb összefoglalása: Jankovich 1989. 97-402.; ill. rövidebben: Jankovich 1983. 165-172.

⁶ Jankovich 1983. 171.

⁷ Veress 1938. 663.

⁸ Virágh 1962. 70.

hogy a „Muharron telekje az Szt. András itatóig és Siratószeg” amit az öcsödiek a túriak ellenére halásznak a Káka szeg elejéig, mindig igaz túri határ volt.⁹ A két szövegből arra következtethetünk, hogy az említett rév vagy itató a mai Békésszentandrás Öcsöd felőli határán fekvő Sirató (a szövegben Siratószeg) nevű határrészen volt, és a helybeliek szerint a (Holt-) Körös kis-siratói szakaszán levő *Bozóki átjáró* nevű gázlóval lehetett azonos. A Körös szabályozása előtt, ezen a gázlón lovas kocsikkal is át lehetett kelni, még komp sem kellett hozzá. Sőt, ha nyáron leapadt a Körös, a parasztemberek még felgyűrt gatyaszárral is átgázolhattak rajta.¹⁰

A szarvasi palánk helyreállításának terve először 1702-ben, a határörterületek megszerzésekor merült fel. A haditanácshoz benyújtott 1702. október 24-i tervezet szerint 16 helységben 1965 fős rác őrséget kívántak a Maros menti határörvidékre telepíteni. A felsorolt 16 helység között találjuk Szarvast is, ahová az előzetes tervek szerint egy kapitány, 75 lovas és 50 gyalogos katona, a tisztekkel együtt összesen 137 fős őrség került volna.¹¹ A legtöbb katonát, szám szerint 373 főt a német őrséggel is ellátott Aradra kívánták helyezni. Pécskára és Nagylakra 215-215 ment volna, a többi helység katonasága pedig 29-137 fő között váltakozott volna. Az, hogy Szarvast végül nem építették meg, valószínűleg a határörvidék többi helyőrségétől való nagy távolsága miatt történt. Erre enged következtetni az is, hogy egy 1702. augusztus 14-i felterjesztés még a Marostól szintén távolabb fekvő Gyula, Jenő és Világosvár rác őrségei sorsában is bizonytalan volt.¹²

A Rákóczi-szabadságharc kitörésekor azonban hamarosan beigazolódott Szarvas környékének stratégiai fontossága. Globitz ezredes, szegedi császári parancsnok már rögtön a függetlenségi harc megindulásakor szorgalmazta a Körös vidékének fokozott ellenőrzését, tartva a Nagyikunok és Heves megyében felbukkanó kurucok átcsapásától, ill. a környékbeli helységek „rebéllásától”. Globitz már 1703. június 6-án elhatározta, hogy a Csongrád megyei Szentesen és Mindszenten 2-2 katonát helyez el az úton járó gyanús emberek feltartóztatására és elfogására. Hasonló elővigyázatossági intézkedéseket kívánt bevezetni Vásárhelyen, Csongrádon, Tiszakürtön és a többi környékbeli településen is.¹³ Július 27-én Baiz János Kristófot, Schlick tábornagy csongrádi uradalma provizorán keresztül utasította Watters szolnoki parancsnokot, hogy ha még vannak Szolnokon magyar huszárok, küldjön ki közülük néhány száz embert a Tisza túlsópartjára járőrözni. A huszárok, passzussal ellátva egészen a szegedi rác granicsárokig nyomuljanak. A Marosnál még rendelkezésre álló könnyűlovasságot Globitz el fogja indítani, hogy Szarvasnál átkelve a Körösön, menjenek *Túr* felé, és csatlakozzanak az a tájékon levőkhöz.¹⁴ Augusztus 1-jén már arról írt, hogy elrendelte a szegedi magyar huszároknak és Ivicza szabályai rác hadnagy 30 lovasának Csongrádra küldését, hogy ott vagy Szentesen felé a Kurcaréten tábornok útve, cirkáljanak a Tisza két partján és a Körös mentén.¹⁵ Augusztus 8-án Pap György szegedi rác hadnagynak parancsolta meg, hogy Kürtön, vagy ahol még közelebb a Tiszához és a Köröshöz emelkedés van, nappali őrséget tartson, amely éjjel ismét vissza-

⁹ Haan-Zsilinszky 1877. 257-260. „Határról való Inquisitio Békésmegye és Túr között 1722-ben.”

¹⁰ Laczkó József békésszentandrás helytörténész szíves közlése.

¹¹ Iványi 258-259.

¹² Iványi 250.

¹³ Esze 1980. 641.

¹⁴ Uo. 651. Az eredeti levélben „Tura” szerepel, a szövegből azonban egyértelmű, hogy Mezőtúrról van szó.

¹⁵ Uo. 653.

húzódna a Tisza mellé örködni.¹⁶ Szeptember 5-én pedig elrendelte, hogy Csongrádon meg kell kétszerezni az őrséget, sőt talán a Körösnél is jó lenne őrséget tartani, illetve a huszárokkal is szorgalmasan járőröztetni kellene német dragonyosok felügyelete alatt.¹⁷

Bár a háború első hónapjaiban a szegedi császári csapatok ellenőrizték a Körös nyugati szakaszát, az elkövetkezendő években már nem Globitz huszárjai, hanem Rác Tököli Maros menti katonasága vette igénybe a Körös átkelőit portyáihoz. A Maros menti rác határőrök már az 1703. július 26-i pocsaji ütközetben a magyarok ellen harcoltak, és Rác Tököli, valamint Kis Balázs ezredes vezetésével a Berettyó hídjánál súlyos vereséget mértek Bóné András diószegi kurucaira. A kurucok válaszcspása nem késett sokáig: augusztus 4-én Bercsenyi csapatai véres küzdelemben elfoglalták a várad-olaszi rác helyőrséget. Az ostrom során maga Kis Balázs ezredes is elesett. Alig egy hónappal később, szeptember 1-jén pedig Bélfenyérnél mértek vereséget a rácokra Bóné András, Móricz István és Bozóky Pál ezreskapitányok csapatai, de maguk a kurucok is jelentékeny veszteséget szenvedtek.¹⁸

A kezdeti kuruc győzelmeket hamar követték a rácok pusztító ellencsapásai. Már a pocsaji összecsapást követően „*Karcagh-Ujszállást, Madarast egész Bárádig le a Sárrét mellett az aradi, gyulai és belénesi rácok, nem tudjuk mi okbul, felprédálták*” – írták 1703. augusztus 6-i levelükben a gyöngyösi bírák.¹⁹ 1703. november 4-én reggel Mezőtúr városát rohanták meg a rácok. Számos lakost megöltek vagy megsebesítettek, marháikat, lovaikat elhajtották, ruháikat, élelmüket saját ökrös szekereiken magukkal hurcolták.²⁰ Ugyancsak a Maros menti rác határőrök számlájára írható az is, hogy a 134 éves kényszerű szünet után eszmélő Békés megye 1698-1703 között újra települt helységei ismét elnéptelenedtek. Maga Rákóczi pedig 1703. november 28-án kelt tokaji kiáltványában szólította fel Békés és környéke lakosait, hogy költözzenek át a Berettyón túli területekre, ahol könnyebben megvédelmezhetik magukat a rácok kicsapásaitól.²¹

1704 nyarán ismét a Kunságra ütött ki az „*aradi Körös Marosz melléki ráczság,*” és felégették Karcagújszállás városát.²² A város megrohanásakor esett fogságba Veres György, Bakó István nagykun kapitány főhadnagya is.²³

Minden bizonnyal a rác támadás hírére kivonuló szolnoki katonaságot meglepték a rácok. Ekkor esett rabságba Pataky János szolnoki lovaskatona. Paripája, fegyvere, ruhája a győztes rácok zsákmánya lett, ő maga pedig 11 hónapig senyvedett Aradon „*keserves rabságban.*”²⁴ Tassy László kuruc tiszt pedig két lovát veszítette el szolgástól a rácokkal való ellenkezés közben.²⁵ Az aradi börtön egy csapásra megtelt nagykunsági és szolnoki rabokkal. Egy 1704 nyarán vagy kora őszén készült kimutatás szerint az Aradon őrzött 159 „*rebellis*” között 39 karcagújszállási, 15 madarasi és 11 kunhegyesi, valamint Han-

¹⁶ Uo. 659.

¹⁷ Uo. 669.

¹⁸ *Esze* 1980. 625.

¹⁹ *Esze* 1951. 48.

²⁰ Minderről I. Borbély Balázs kuruc ezreskapitány 1703. nov. 4-én Csondrádról, és 5-6-án Mezőtúrról Károlyi Sándorhoz írott jelentéseit. *Kecskemét* I. 17-18.

²¹ *Karácsonyi* 1896. 315.

²² Veres Györgyné folyamodványa II. Rákóczi Ferenchez. 1705. márc. 11. *Esze* 1955. 202-203.

²³ Veres György folyamodványa Rákóczihoz. 1706. júl. 25. *Esze* 1955. 308.

²⁴ L. Pataky folyamodványát Rákóczihoz, 1706. dec. 10. *Esze* 1955. 366.

²⁵ Tassy László folyamodványa Rákóczihoz. 1705. márc. 28. *Pest-Pilis-Solt* I. 160.

csok Ádám fő-, Mészáros Mihály vicehadnaggal és Ollá Farkas zászlótartóval együtt 45 szolnoki rab volt. A többi rab Debrecen, Püspökladány, Egyek, Dorozsma, Tiszafüred, Mezőtúr, Túrkeve, Nádudvar stb. helységekbe való volt.²⁶

Augusztus 27-én Dévaványa város 800 marháját hajtották el az aradi rácok,²⁷ november 15-én pedig Bessenyei Zsigmond ezereskapitány jelentette Károlynak a rácok „Szabolcsnál való nyargalodzását s marha hajtasát.”²⁸ Még ezen a télen Thököly csapatai Komádi alá csaptak, ahonnan Dobozi István debreceni főbíró 800 marhából álló gulyáját is magukkal hajtották Aradra, hadizsákmányként.²⁹

A szaporodó rác támadások egyre jobban sürgették egy hatékony védelmi rendszer kiépítését, amely a Körösökön túli terület védelmét szolgálta volna. 1704 végén Rákóczi a Tiszántúlra rendelte Károlyi Sándort, aki a Szabolcs megyei Földesen rendezte be hadiszállását.³⁰ Károlyi tiszántúli tartózkodása mindenféle komoly hadművelet nélkül telt el, de két ízben is átkelt a Körös-Maros közére. November első napjaiban egészen Makóig hatolt,³¹ december végén pedig Gyula és Jenő vidékére vonult, azzal a szándékkal, hogy váratlan rajtaütéssel foglalja el a két várat.³² Bár jelentős katonai eredményt nem ért el, földesi tartózkodása alatt lehetősége nyílt a Tiszántúl védelméhez szükséges feladatok tanulmányozására. Földesi táborából már november 14-én megküldte Rákóczinak azt a tervezetet, amelyben a Maros menti rácok és a gyulai császári őrség elleni védekezés módját javasolta a fejedelemnek.

Tervezetében Károlyi kis létszámú, mozgékony őrségek felállítását szorgalmazta, „*vigyázó formában*.” Ellenséges támadás idején ezek az őrségek riasztanák a föld népét, hogy ki-ki gondot viseljen magára, amennyiben pedig kuruc csapatok tartózkodnának a környéken, azok gátolnák meg a betöréseket.

A generális hét helység megerősítését, illetve (a már fennállóak esetében) megtartását tartotta fontosnak, ahol vigyázót kellene tartani. Továbbra is szükségesnek tartotta a Bihar megyei Sarkad és Belényes, az Arad megyei Dézna várak, valamint Bakó István nagykun kapitány Mezőtúron állomásozó lovas seregének a fenntartását. Ezek mellé, a már használaton kívüli Feketebátor, Zsáka és Bajom (mindhárom Bihar megyében) várak helyreállítását találta fontosnak. Elképzelése szerint a várak őrségei egyes rác felcsapások esetén mind híradással, mind pedig katonai segítség adással támogathatnák egymást. Ezen felül az egyes helyőrségek összevont csapatai gyakran próbálhatnának a Maros mentén is. Károlyi szerint, ha a felsorolt erődítések meglesznek, az ellenség többé nem

²⁶ „Nomina Rebellium hic Aradini in Captivate existentium” MOL G 33. RSZL Labanc iratok. VI. 10. Mivel egy 1704. okt. 9-én készült összeírásban Hancsok Ádám fő- és Mészáros Mihály vicehadnagy neve mellett a következő bejegyzés olvasható: „Uterque ex Arad neo-liberati, equis et armis destituti”, a rablistának az azt megelőző időben kellett készülnie. L. Mészáros Kálmán megjelenés alatt álló tanulmányát.

²⁷ MOL G 19 RSZL II. 2. i. *Protocollum Instantiarum* I. (1703-1705. júl.) nr. 94: „Ványiai Lakossok aláza-tossan jelentik Nagyságodnak 27 Augustus Aradi Rác által lött 800 marhájoknak elhajtasát, miltóztassik Nagyságod Aradra iratni, mivel frigy alatt esett kárvallások, adattassanak vissza az marháik.”

²⁸ Bessenyei Károlyihoz. Apagy, 1704. nov. 15. MOL KCSL P 396. Ser. I. Acta publ. I. Extr. Lit. (Fasc. 1. A. 4.)

²⁹ Dobozi levele Károlynak. Debrecen, 1705. máj. 22. *Balogh* 1986. 17.

³⁰ *Kovács* 1988. 69.

³¹ Károlyi levele feleségéhez, Makó, 1704. nov. 8. *Kovács* 1994. 12.

³² Károlyi levelei feleségéhez, Debrecen, 1704. dec. 19., illetve Fergeteg mezeje, 1704. dec. 27. A két meg-szállására, főként a mostoha időjárás és az élelmiszer hiányában nem került sor.

fogja „*elrontani azt a földet úgy, mint eddig,*” és Debrecen, illetve a hajdúvárosok is biztonságban lesznek a rác támadásoktól.

A tervezet szerint a Körös folyón túli terület védelmét elsősorban a túri, zsákai és a bajomi őrség lett volna hivatott ellátni. Zsáka a békési útvonal őrzését látná el, Bajom vára a felcsapó portyázók ellen oltalmazhatná a környék népét, Bakó kapitány csapata pedig a pusztán levő útvonalak vigyázását folytatná tovább is. Ugyanakkor maga Károlyi is elismerte, hogy Bakó 80 lovasa csak „*nyargalónak*” való, nagyobb ellenségnek nem tudna ellenállni.³³

Bár Rákóczi már 1704. december 31-én azzal nyugtatta Bihar vármegye előljáróságát, hogy „*Báthor, Deszne, Sarkad és Bajom nevű helyek azért muniáltatnak [erősítettnek], hogj a' szegénységnek az ellenség ellen ottan securitása [biztonsága] lehessen,*”³⁴ úgy tűnik Károlyi tervezetéből nem sok minden valósult meg.

Feketebátor és Bajom helyreállítását valószínűleg el sem kezdték a kurucok, a zsákai vár erősítéséhez pedig csak 1707 végén fogtak hozzá.³⁵ Belényes várát maga Rákóczi romboltatta le 1706 áprilisában. Bár a vidékre nézve, valamint a hadak tartására, elsősorban pedig a váradi ostromzár szemszögéből maga Rákóczi is fontosnak találta Belényest, annak erősítését mégis elvetette, mivel „*nagy erősséget csinálni belőle nincs időnk, kicsit és gyengét építeni haszontalan.*”³⁶ Dézna vára csak 1705 végéig szerepel mint kuruc helyőrség,³⁷ Bakó István csekély számú lovas csapatát pedig a további években is csak portyázásra, nyelvfogásra (fogolyszerzésre) használhatták. A Károlyi által felsorolt hét helység közül egyedül Sarkad váltotta be a hozzáfűzött reményeket.³⁸

Az elkövetkező években főként Kárándy Mihály lovasezrede, valamint Újvárosi Szűcs János kapitány és Olasz Mihály, Palocsay György főstrázsamesterek Nádudvar és Kaba térségében állomásozó egységei csatáztak a Tiszántúlra csapó rácokkal. E mellett persze Bakó István kapitány és Rábéi Pap Istók Károlyi ezeresbeli főhadnagy lovasai továbbra is merészen portyáztak a Maros mentén.

A rácok elleni határozott katonai fellépésre először 1705 tavaszán nyílt alkalom. Ez év márciusában Rákóczi tiszántúli vezénylő generálissá nevezte ki Károlyi Sándort, aki rögtön felkereste Rákóczit, és engedélyt kért tőle korábbi tervének, a rácok elleni hadjá-

³³ „Arad és Maros Mellyéke s Gyula ellen való vigyázásra alkalmas és szükséges helyeknek specificatiója.” *Bánkúti* 1988. 112-116.

³⁴ OSZK Kt. Fol. Hung. 978. *Protocollum Expeditionum* fol. 199v.

³⁵ Dobozi István Károlyinak. Debrecen, 1707. nov. 27. „A sákai sánchoz való nekünk obveniált szekereket, palánkfákat s munkásokat majdan megindítatom.” *Balogh* 1986. 53.

³⁶ *Esze* 1955. 251. 5. jz.

³⁷ Gencsi Zsigmond ezereskapitány 1705. dec. 25-én jelentette Károlyinak Hunyadról, hogy a „desnai kapitány Szudrisan István is labanczá lett.” MOL P 396. KCSL Acta publ. 1. Acta Rák. Ser. I. Fasc. 2. B 40.

³⁸ Sarkad Rákóczi-szabadságharcbeli szerepéről a *Sarkadi hajdúk* című készülő monográfiánkban kívánunk részletesen beszámolni. Itt szeretném kiigazítani Thaly egyik tévedését. A „Szent-andrási csata és Gyula ostroma 1705-ben” című tanulmányában azt állítja, hogy a rácok ellen többek között „a Szólnok várában, a sarkadi, k.-ladányi [*Körösladány*] és mező-túri sáncokban felvő kuruc őrségek ... örködtek, csatáztak, s száguldoztak le Gyula, Jenő, Világosvár és Arad alá, egész a Marosig, stb.” (*Thaly* 1880. 7.) Bár Károlyi a Körös-Maros közti táborozásai idején – elsősorban Mezőtúr és Békés közötti állomásként – gyakran igénybe vette Körösladányt, arra vonatkozóan, hogy ott bármilyen sánc állott volna, semmilyen adattal nem rendelkezünk. A sikertelen gyulai ostromot követően 1705. jún. 25-én innen utasította éber örökösre br. Palocsay Györgyöt, a váradi ostromzár parancsnokát, majd ugyancsak Körösladányban táborozott le 1705. okt. 15-én, amikor is Jenő városát kívánta megütni. *Thaly* 1880. 40., illetve *Kecskemét* I. 196-197.

ratnak a végrehajtásához. Április 26-án a fejedelem írásban is megparancsolta Károlyinak az akció lebonyolítását. Károlyi feladatául tűzte ki, hogy a tiszántúli hadakat összegyűjtve, és a váradi ostromzár körül tevékenykedő kurucság egy részét is maga mellé véve, vegye be Gyula és Jenő várakat, tájékozódjon Arad bevételének lehetőségeiről, és állítsa vissza a Tiszántúl megromlott közbiztonságát. Károlyi rögtön megkezdte az előkészületeket, tárgyalt a vármegyékkel, Debrecen városával, és intézkedett 6-7000 fős seregének utánpótlásáról is.³⁹ Május 12-én már Berettyóújfaluban tartózkodott,⁴⁰ és az elkövetkező napokban onnan irányította a hadjárat előkészületeit. Időközben május 21-én megszemlélte a váradi ostromzárát is.⁴¹ Már a szükséges tüzérségi támogatás is megérkezett Szatmár várából, és úgy tűnt, hogy végre megindulhat Gyula felé, amikor egy váratlan esemény megzavarta a szándékát.

Károlyi előkészületeivel egy időben Rác Tököli az utóbbi idők egyik legnagyobb portyájára készült, és a Maros menti várak helyőrségeiből mintegy 2000 fős katonaságot gyűjtött össze.⁴² A seregben szinte minden rác helyőrség képviselte magát, egyedül a jeneiek nem vettek részt az akcióban.⁴³ 1000 katona lovon, 1000 pedig szekerekre ültetve indult el, és még három tábori ágyút is magukkal vittek. A néptelen pusztákon észrevétlenül átvágva elérték a Köröst, és a szentandrás révnél átkeltek a folyón. Eredeti tervük szerint a hajdúvárosok felé mentek volna, Szoboszló tájékára, útközben azonban arról értesültek, hogy Károlyi nagyszámú magyar katonasággal a Berettyó mellett tartózkodik, ezért beérték az útbaeső Kunhegyes lerohanásával. A rácok május 24-én támadták meg a várost, a lakosság ingóságait szekerekre dobálták, a házaikat felgyújtották, majd az elfogott kunhegyesieket magukkal hurcolva, marháikat, juhaikat teregetve visszavonultak a Körös felé. A rác támadásról értesült Károlyi is, és a mellette levő 33 zászlónyi lovasságot küldte a rácok ellen Bóné András és Nyíri András ezereskapitányok vezetésével. A kuruc lovasság Törökszentmiklós közelében érte utol a zsákmányukkal a Körös felé iparkodó rácokat, és megszorította őket. A rácok rögtön összefűzték szekereiket és elsáncolták magukat. Mivel gyalogság nem állt Bónének rendelkezésére, nem tudtak hozzálátni a szekérvár módszeres ostromához. Csak tartóztatni tudták lovasságukkal a rácokat, akik szekereik biztos fedezékéből sikeresen védekeztek a kurucok rohamai ellen. Három

³⁹ *Thaly* 1880. 8-9.

⁴⁰ *Bánkúti* 1976. 252.

⁴¹ *Thaly* 1880. 12.

⁴² L. az elfogott rác foglyok vallomását *Bánkúti* 1976. 256-258. Ezzel ellentétben *Thaly* a portyázó rácok számát „harmadfélezerre,” azaz 2500-ra tette. *Thaly* 1880. 13.

⁴³ Egy elfogott rác katona vallomása szerint Pécs, Nagylak, Csanád, Pécske, Solymos, Szemlak, Glogovicz, Csicsir, Manterlok és Pavlics katonasága csatlakozott az aradi rácokhoz. A felsorolt települések egytől-egyig a Maros mentén találhatók, kivéve Pécsket, amelyet Bánkúti a török területen (a későbbi Torontál megyében) található Újpecsessel azonosított. *Bánkúti* 1976. 257. Bár Károlyi 1704. nov. 14-i jelentéséből kiderül, hogy a rác portyákhoz a török területen élő rácok is szívesen csatlakoztak, mégsem tartom valószínűnek, hogy a vallomásban emlegetett Pécs ezzel a távoli helységgel lenne azonos. Talán egy kisebb s azóta elpusztult Maros menti településről lehet szó. *Thaly* szerint a Maros menti helységeken kívül még a világosvári és a gyulai rácok is részt vettek a támadásban. (*Thaly* 1880. 13.) Erre azonban nem találtam bizonyítékot. Gyula őrsége a függetlenségi harc elején végrehajtott rác kicsapások után, úgy tűnik, fokozatosan védekező harcra rendezkedett be. Ebben közrejátszhatott a fokozott kuruc fenyegetettség és a Maros menti határőrvidék többi településétől való jelentős távolság is. A gyulai rácok száma egyébként sem lehetett jelentős a szabadságharc éveiben, sőt 1706 őszén még Orbán István kapitányt is Szegedre rendelték közülük. *Pest-Pilis-Solt* I. 390., I. még: *Kecskemét* II. 46. is.

ágyújukkal kartácstüzet zúdítottak a támadókra, a rác gyalogság pedig heves puskázással tartotta távol a kuruc lovasokat. Bónéék rögtön sürgető futárt küldtek Károlyihoz, hogy küldjön hamarjában gyalogos segítséget. Ugyanekkor segélykérő üzenet ment a közeli Szolnok kuruc parancsnokához is.

Az összecsapás hírére Bertóthy István szolnoki parancsnok 25-én hajnali 4 óraker hírlévelben értesítette a vidék községeit, hogy 24-én bizonyos számú hadak [Török-]Szentmiklósnál megszorították a rácokat, mire az sáncba vette magát. Aki „*igaz magyarnak tartja magát*”, az siessen hozzá Szolnokra, mert „*most van ideje, itten ronthatni most a pogány rácságot*.” Ugyanekkor Nagykőrös városának is írt. Levelében értesítette a város lakosságát, hogy az előző napon a rácok kifosztották Kunhegyes és Madaras városát⁴⁴, és a kurucok azóta harcolnak velük. A nagykőrösiek sietve költöztesék át a Tiszán a segítséget, mivel reméli, hogy még aznap meggátolhatják, hogy az ellenség átlépje a Köröst.⁴⁵ Nyíri András kapitány öccse pedig Dobozi István debreceni bírónak vitte hírül, hogy Károlyi hadai Szolnok környékén összeakadtak a rácsággal, akiket megszorítottak. Dobozi rögtön két borbélyt küldött le, gondolván, hogy „*sebes elég esik*.”⁴⁶

Károlyi, aki maga is majdnem 4 mérföldnyire volt a Zsákán levő gyalogságtól, semmiképpen nem tudott időben a csata színhelyére érni, mivel a vármegyék és a hajdúvárosok szófogatatlansága miatt nem volt elegendő lovas kocsija a gyalogság számára. Mindössze egy kuruc német kompániát tudott kocsira rakni, és két tarackkal valamint egy ágyúval Bóné mellé küldte őket, ő maga pedig erőltetett menetben megindult a többiekkel. Éjjelre érkezett meg Túr mögött, a Berettyóhoz, azzal a szándékkal, hogy 25-én kora hajnalban tovább indul a rácok ellen. A több órás menetelés során kifáradt gyalogságának okvetlen szüksége volt néhány órányi pihenésre, mivel két napja egyfolytában meneteltek.⁴⁷

Időközben azonban a rácok megunták az egész éjjelen át tartó kartácstüzet és puskázást, virradatkor kétségbeesetten kitörtek a szekérgyűrűből. A véres harc során a kurucoknak kétszer is sikerült visszaszorítaniuk őket, olyannyira, hogy két ízben már a sáncban vágták a rácokat Bóné lovasai, a végén azonban, nem állván a rác gyalogosok lövéseit, a német gyalogságot hátrahagyva megszalad a magyar lovasság. A rácok egyenesen a szentandrászi rév felé indultak, hogy mihamarabb hátuk mögött tudhassák a Köröst.

Amikor Károlyi alig egy órányi járásra volt a a gyalogsággal, szanaszét széledve, csoportonként találta az egész lovasságot. Nyíri András kapitányt halálos lövés érte, és rajta kívül még 45 kuruc is elesett.⁴⁸ Számos katona megsebesült, sokuknak pedig a lova sérült meg a harcokban. Mivel a lovasság magára hagyta a síkon a gyalog németeket, azok közül is „*elvesztek*” többen.⁴⁹ Megsebesült a német kapitány is, de kielégítő állapotban volt, megmaradt németjeit gyalog hozta el csoportban a síkságon. A magyar ágyúkat mind elnyerték a rácok.

⁴⁴ Madaras ez idő tájt történt felprédálásáról Bertóthy levelén kívül egyetlen más forrásunk sem emlékezik meg, holott a kunhegyesiek szerencsétlenségét több korabeli levél is említi. L. *Bánkúti* 1976. 256., 271. stb.

⁴⁵ *Hornycik* 1868. 631.

⁴⁶ Dobozi István Károlyinak, Debrecen, 1705. máj. 26. *Balogh* 1886. 18.

⁴⁷ Károlyi jelentése szerint a gyalogság még 23-án indult meg Zsákáról, ami a Körösnél levő átkelőtől 13 mérföldnyi távolságra feküdt, de ez a távolság a mocsaras, zombékos részeket kerülgetve 16 mérföldet is kitett. Károlyi Rákóczinak, Szentandrás puszta, 1705. máj. 25. *Bánkúti* 1976. 255.

⁴⁸ Az elesett kurucok számát a *Mercurius Veridicus* kuruc újság adta hírül. L. *Mercurius Veridicus* 86.

⁴⁹ Károlyi csodálkozott is, hogy „csak egy német is maradt meg, olly sík földön el hagyattatván az lovastul.” L. Károlyi levelét Rákóczihoz: Gyulai tábor, 1705. jún. 4. *Bánkúti* 1976. 262.

Károlyi összeszedte a szétszéledt hadakat, és azonnal a menekülő rácok után indult, keresztül a pusztaságon; 25-én délelőtt 10 óra tájban a „szentandrászi kelőnél” be is érte az ellenséget. Addigra már a rác lovasság javarészt úsztatva át is kelt a Körösön, szeke-reik egy része a vízben, többsége azonban még átkelésre várva az innenső oldalon volt. Mivel a túloldalon levő lovasság semmit sem tehetett a kuruc roham ellen, az innenső oldalon rekedt szekereket ismét összekötözték, és a gyalogság ebben a rögtönzött sáncban kezdett védekezni. Azonban már ez a hevenyészett sánc sem tudta őket megoltalmazni, a rájuk rontó kurucok nekijáratották a rác gyalogságot a Körösnek, jórészüket levágták, so-kan közülük a folyóba fulladtak. Erre a túlparton levő rác lovasság rémülten menekülni kezdett. A kuruc lovasság a menekülőket után vetette magát, és sokan túl a Körösön két mérföldig, sőt tovább is vágták a menekülőket.⁵⁰ Többen még akkor is rácokat üldözték, amikor Károlyi már a jelentését fogalmazta Rákóczinak. Károlyi beszámolója szerint ahány helyről való volt, annyi felé szaladt a rác. A kurucok nemcsak a hajnalban elvesz-tett három ágyújukat nyerték vissza, hanem elfoglalták az ellenség három rác tarackját, és számos szakállas puskát is zsákmányoltak a hozzájuk való löporral együtt. Visszaszerez-ték a kifosztott kunhegyesiek minden lábas jószágát, és az elhurcolt foglyokat is kiszaba-dították.⁵¹ A rácok összes szekereit is sikerült megszerezniük, még azokat is, amelyeket időközben azok már átvittek a folyón.

Károlyi az ütközet után egész napra a szentandrászi pusztán ütött táborn, hogy a mene-telésben és a harcokban kimerült katonái kipihenhessék magukat, illetve bevárják a ráco-kat üldöző lovasságot.⁵²

A Szentandrásnál lezajlott csata komoly veszteséget okozott a Maros menti rácoknak. Bár az elesett rácok pontos száma nem maradt fenn, a Körös fenekéről csákyákkal kihú-zott és a pusztán szanaszét heverő, a túriak által megszámlált holttestek számából Károlyi közel 400 főnek találta Tököli veszteségeit.⁵³ Amikor június 21-én Károlyi kihallgatott két Aradról kijött embert, Varga Gyurkát és Farkas Györgyöt, Varga a következőt val-lotta: „Nem tudom mennyi veszett el benne, mivel titkolják magokban.” Farkas szerint:

⁵⁰ A *Mercurius Veridicus* szerint a kuruc lovasok 3 mérföldön keresztül, „csaknem Gyula váráig” üldözték a menekülő rác lovasokat. L. *Mercurius Veridicus* 86.

⁵¹ A kunhegyesi lakosok még a május folyamán folyamodvánnyal fordultak Rákóczihoz, melyben kérték a fe-jedelemet, utasítsa katonáit a rácoktól visszaszerzett marháik visszaadására. „A rácok által mindenek elpusztított, instálnak, méltóztassék oly parancsolatot adni, melynél fogva a Nagyságod vítezi által vissza nyert marháikat ki válthassák.” (A fejedelem elé máj. 31-én került.) *Esze* 1955. 276. 2. jz.

⁵² Az ütközet lefolyásáról Károlyi még aznap Szentandrásról részletesen beszámolt Rákóczihoz írott jelentésé-ben. L. Károlyi Rákóczinak, „Szent Andrászi Pusztán,” 1705. máj. 25. *Bánkúti* 1976. 255-256. Ugyanekkor a feleségének, Barkóczy Krisztinának is részletes beszámolót írt, de ez a levél, sajnos nem maradt fenn. „... tegnapelőtti harczrul bővön tudositottalak” – írta máj. 27-én a túri táborából. Uo. 258. A hadjáratban résztvett rác katonák számáról és lakóhelyeiről, valamint Tököly szándékairól a Szentandrásnál elfogott rá-cok vallomásainak Gyulai Ferenc hadbíró által máj. 25-én, az „öcseki pusztán” felvett jegyzőkönyve tanús-kodik. Uo. 256-258. A „in castris ad desertam Öcsek positis” [az *Öcsek pusztán lévő táborban*] keltezésben szereplő Öcsek pusztát Bánkúti Imre a Dévaványához tartozó Ecseg pusztával azonosította. Véleményem szerint azonban inkább a Szentandrásal szomszédos Öcsödrről van szó, mivel Károlyi máj. 25-én nem vo-nult tovább a csata helyszínéről. „Már ma az hadat meghnyugatom itten” – írta aznap a fejedelemnek, és még két nap múlva is a közelben tartózkodott. Feleségének a „túri mezőről,” Dobozsi István debreceni főbí-rónak pedig Türtöről írt levelet máj. 27-én. L. Károlyi feleségéhez írott levelét *Bánkúti* 1976. 258.; illetve Dobozsi levelét Károlyihoz, Debrecen, 1705. máj. 30. *Balogh* 1986. 18.

⁵³ Károlyi Rákóczinak, Gyula, 1705. jún. 4. *Bánkúti* 1976. 262.

„úgy hallottam mind az aradiaktól mind az körül való rácszágtól, hogy vagy háromezredig való rácság elveszett volna benne.”⁵⁴ Maga Tököli a következőképpen adta elő a szentandrászi ütközet lefolyását egy 1705. július 15-én Koháry Istvánhoz írott levelében: „...most Szarvasnál egisz éczaka három ágyunak kartácsol való lövisit szenvedtem, mégis reá segítet Isten, hogy sebbes ment el harmat félszáz, gyalogh németye aki volt több száznál, mint le váktuk, három ágyuját is elnyertönk, ha Kőrös előttök nem volt volna, kevés marad volna eőt ezerben.”⁵⁵ A rác főtiszt természetesen a saját szájíze szerint, megszápítva adja elő a történeteket, levelében elsősorban a Bónéék elleni védekezés és a sikeres kitörés történetét helyezi előtérbe, a számára súlyos vereséget hozó Kőrös menti ütközet-ről pedig alig szól.

Rákóczi nagy meglepéssel fogadta Károlyi nem mindennapi hadi sikerét, sőt az örömteli esemény a fejedelemhez írott jelentés alapján belekerült a *Mercurius Hungaricus* (Magyar Mercurius) című kuruc újság 1705. június 6-án, Lőcsén nyomtatott első számába is.⁵⁶

Ugyanekkor maga Károlyi már nem volt annyira meglepődve, mivel véleménye szerint nagyobb győzelmet is arathatott volna, nem is beszélve Tököli esetleges megöléséről, netán elfogásáról. Károlyi a hajdúvárosokat és a többi helységet vádolta, mivel ő mindenfelé parancsolt a lovas kocsik küldéséért, de a helységek nem engedelmeskedtek kellő gyorsasággal a parancsok. Pedig most ezzel a csapással bevehették volna Aradot, Gyulát, és Jenőt – írta Rákóczinak 25-i levelében. A vereség hírére az egész Maros mente felbolydult, és a rác határőrök családostul menekültek át a biztonságos török oldalra. Néhány nappal a szentandrászi csata után Károlyi Arad és Jenő felé ment portásai már semmi zsákmányolni valóra nem akadnak, mert a rácság minden marháját a török földjére hajtotta át.⁵⁷ Károlyi igyekezett kihasználni a kedvező lélektani pillanatot, és néhány nap múlva, jún. 7-én „grationalis” [*kegyelem*] levelet küldött szét a rácok „Marosnak szigetijeiben szorult sáncz”-aiba, és ismételten felhívta őket, hogy álljanak Rákóczi oldalára.⁵⁸ Felhívásának azonban ekkor sem lett fogantója, a rácok továbbra is kitarítottak a császár mellett.

Károlyi már 1705 júniusában a Gyula alatti táborban felvetette, hogy Szarvason állandó őrséget kellene tartani. Véleménye szerint Gyula elfoglalása után, az ott, valamint a Csongrádon és Szarvason elhelyezendő „vigyázó”-val megoltalmazhatnák a Kőrösön túli föld népét az ellenség támadásaitól.⁵⁹ Az elképzelésből azonban semmi sem lett. Megfelelő tűzérség hiányában Gyula ostroma elhúzódott, és közben Rákóczi terveiben is válto-

⁵⁴ *Thaly* 1880. 16.

⁵⁵ Tököli Koháry Istvánnak. Arad, 1705. júl. 15. *Bánkúti* 1976. 283.

⁵⁶ „A Kőrös folyó melletti táborból, [1705.] május 28-án” *Mercurius Veridicus* 86-87. Az újságcikk némely kisebb eltéréstől eltekintve (pl. a rácok által elragadott ágyúk számát kétfőre teszi a Károlyi jelentésében szereplő hárommal szemben) hűen követi a Károlyi levelében írtakat. Egyetlen jelentősebb különbség, hogy megadja a Szentmiklósnál elesett kuruc katonák számát. Ez az adat nem szerepelt Károlyi máj. 25-i jelentésében, mivel csak jún. 4-én küldte meg Rákóczinak. „Mind ekoráigh mennyi magyar és menyi német esset el és sebessedet, Nagyságod az inclusábul [*mellékletből*] megláthatja” – írta Károlyi a fejedelemnek jún. 4-én. *Bánkúti* 1976. 262.

⁵⁷ Uo. 262.

⁵⁸ Károlyi Rákóczinak, Gyulai tábor, 1705. jún. 8. *Bánkúti* 1976. 264.

⁵⁹ Károlyi egy Gyula váráról és közvetlen környékéről készített, majd Rákóczihoz küldött sajtákezü térkép-vázlatára írta rá a következőt: „Ha Jenő alá megyek is, [Gyula bevétele után – S. I.] az pusztán kell az vigyázás, ha itten, Szarvason, Csongrádon volna vigyázó, securus lehetne az tulsó föld.” *Bánkúti* 1976. 278.

zás állt be. Július elején utasította Károlyit, hogy hagyja abba az ostromot, és csapataival csatlakozzon hozzá. Miután az utolsó aknarobbantás sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, Károlyi június 24-én elvonult Gyula alól. Előtte azonban még a kurucok felégették a várost, és a vízíg lerombolták a környező hidakat.⁶⁰

1705 októberében ismét ellenséges csapatok vették igénybe a szentandrászi átkelőt. Ekkor Herbeville császári tábornagy Erdélybe tartó hadserege kelt át itt Szentesről Mezőtúr felé vonulában. A német sereg október 9-én Algyőnél átkelt a Tiszán, majd Vásárhelyre ment, ahonnan Szentes felé vette az irányt. A tiszai átkeléssel egyidőben Bottyán János tábornok Deák Ferenc ezereskapitányt küldte lovasezredével a német sereg után Kecskemétre, azzal a feladattal, hogy ő is költözzön át a Tisza túldoldalára. Deák október 13-án Csongrádnál át is kelt a folyón, de már akkor hírül hozták neki, hogy a német az előző nap Szentesen éjszakázott. A hírhozók szerint Szentesről „*bizonyosan nem az Maros mellett sem egy, sem más felé nem szándékozik: hanem vagy Szarvasnál, vagy Szent Andrásnál*” fog átkelni a Körösön, majd Túr felé megy, ahonnan Karcagújszálláson keresztül Debrecennek fog fordulni. Bottyán sietett még aznap figyelmeztetni a Túron tartózkodó Károlyit, hogy katonáival jól vigyáztasson „*azon passusokra [útvonalakra]*” és igyekezzen meggátolni az ellenség szándékát. Ha módot lát benne, még az éjjel üsse meg a német táborát, Csongrádnál ő is meg fogja támadni.⁶¹ A német sereg végül Szentandrásnál költözött át a Körösön október 16-án este. Deák Ferenc katonáival végig a nyomában volt, és a folyón való átkelés során Szentandrásnál egy német káplárt foglyul is ejtettek a katonái. A fogoly vallomása szerint a sereg Debrecen felé szándékozott, de mivel a pusztán való menetelés során igen megcsappant a kenyerek, a túri kemencékben szándékoztak elegendő kenyeret süttetni a hadak számára.⁶²

Tíz hónappal később pedig Rabutin császári tábornagy vonult keresztül Szentandrásról Erdélyből a felvidéki hadjáratára menet. A német sereg 1706. augusztus 20-án érkezett Szentandrásba, Károlyi jelentése szerint „*éppen azon révben, az hol tavaly őszel által költ az Körösön.*” Akár csak egy évvel korábban, a kurucok most is nyomon követték az ellenséges sereg útját. Károlyi az ellenség Szentandrásba érkezésével egyidőben a Tisza mellől Túrhoz érkezett, hátha egy szerencsés portával megütheti Rabutin táborát.⁶³

1707 elején a szenátus Rozsnyón üléselőtanácskozására hozták meg Károlyinak a hírt, hogy a tiszántúli főkapitányság területén ismét aktivizáltak magukat a rácok. A hírről Károlyi rögtön otthagya a tanácskozást, és február 18-án „nagy fergetegben” átúsztatott a Tiszán. Három napra rá Csanád alá érkezett, és kétnapi ostrom után bevette, majd 24-én leromboltatta. Február 28-án Vásárhelyre tette át a főhadiszállását, ahonnan március 22-én elindult az „*Arad felé való operatióra.*” Noha két nappal később csapataival felégette

⁶⁰ Károlyi Rákóczihoz, Békési tábor, 1705. jún. 25. *Bánkúti* 1976. 280.

⁶¹ Bottyán János Károlyinak. Kecskemét, 1705. okt. 13. *Arch. Rák.* IX. 254.

⁶² Deák Ferenc jelentése (valószínűleg Károlyihoz) Kispói pusztán, 1705. okt. 17. *Kecskemét* I. 287-288. Markó Árpád szerint Herbeville serege október 14-én „Endrődre a Körös partjára érkezett. Itt kénytelen volt egy napot vesztegelni, hogy az előző napi fáradság miatt lemaradt gyalogságot bevárja ..., és hogy a Körösön a szekereken magukkal hozott csónakok segítségével hidat veressen. Herbeville október 16-án csak Mezőtúrig tudott továbbjutni, ott újból kénytelen volt kenyérsütés miatt egy napra megállapodni.” *Markó* 1935. 59. Deák Ferenc idézett és Károlyi alább idézendő levele azonban egyaránt bizonyítja, hogy Herbeville serege a szentandrászi révén kelt át okt. 16-án.

⁶³ Károlyi Rákóczihoz, Szolnok, 1706. aug. 21. MOL G 15 RSZL Caps. C Fasc. 64. (*Károlyi levelei*)

Nagylakot, 26-án Arad, 27-én pedig Jenő alatt portyáztak sikerrel a kurucok, Arad ostromára ekkor még nem került sor.

1707. május végén Károlyi a temesvári pasa segítségével bízva, Rákóczi engedélyével végre megindulhatott Arad ostromára. Előbb, június 2-án bevette a pécskai sáncot, majd 5-én az aradi ostromhoz is hozzáfogott. Miután a kellő felszerelés és elegendő katonaság hiányában az ostrom nem hozta meg a várt eredményt, Rákóczi leállította a hadműveletet. Károlyi 25-én vonult el a vár alól, de előtte, amit csak tudott, mindent felégettetett a vár körül.⁶⁴

Károlyi Arad elleni támadásával egy időben ismét csak a rác katonaság mozgolódásáról érkeznek hírek a kurucokhoz. Május 26-án Palocsay György Bóné András ezereskapitány figyelmeztető levelére „*kemény portát*” küldött ki püspökladányi táborából „*az Körös mellé, egész Őcsödigh.*”⁶⁵ Pár nappal később pedig már egészen a Marosig, Arad felé elküldte portásait.⁶⁶ Október végén Dévaványa térségében jelentek meg rác lovasok, mire Kárándy Mihály ezredes maga indult meg katonaságával, abban a reményben, hátha az ellenség elidőzik a Körös innenső oldalán. Azonban nem volt szerencsájük, a rácok, akik egyébként sem voltak többen 10-12 lovasnál, már sietve átköltöztek a Körös túlsó partjára.⁶⁷

December 24-én Szegedinác Péró csapott fel hirtelen katonáival. Gyalogságát hátrahagyta Túrtónél, ő pedig a jobb lovasaival elhajtotta a nádudvari és a szoboszlai barmot, valamint a „vad ménest” az angyalházi pusztáról. Olasz Mihály arra felé lévő katonái hírt adtak parancsnokuknak, és Karcagújszállásnál sikerült is utolérniük Péróékat. Néhány rác katonát levágtak, többet, köztük két hadnagyot is foglyul ejtettek. Az elhajtott csordákat mind visszanyerték, és még néhány rác lovat is zsákmányoltak a kurucok. Olasz véleménye szerint, ha nem lett volna olyan sötét, nem sok rác ment volna el élve.⁶⁸

1707 végén Károlyi ismét elkészített egy, a három évvel korábbinál már jóval részletesebb tervezetet „*a Tiszán túl való földnek contentiójárul.*”⁶⁹ A tervezet tíz vár és sánc felállítását, illetve megerősítését javasolta két parancsnokság alatt. Eölyüs János gyalog ezredes, a kinevezendő szentjóni kapitány parancsnoksága alá tartozott volna Szentjón, Sólyomkő, Sebesvár, Somlyó és Hadad őrsége, Pécsi Mihály „commendója” alá pedig a Sarkad, Félegyháza, Zsáka, Szerep és Pocsaj (vagy Pelbárthida) sáncainak őrségét kívánta rendelni.

Akárcsak a három évvel korábbi tervezetében, itt is az egyes erősségek közötti szoros együttműködést tartotta fontosnak Károlyi. Ellenséges hadmozgás esetén az őrségeknek ágyúlovással kell egymást riasztaniuk. A két főparancsnoknak havonta kétszer végig kell járnia az irányítása alá rendelt erősségeket. Végig a pusztaságot, le egészen a Körösökig portásokkal kell cirkáltatniuk, időnként pedig, az őrségekből összeállított válogatott katonaság csaphatna be az ellenséges területekre.

⁶⁴ Károlyi 1707. évi Maros menti hadműveleteiről I. naplójegyzeteit. *Szalay* 1865. 185-195. Az események összefoglalása: *Kovács* 1988. 93-95.

⁶⁵ MOL P 396. KCSL Act. publ. I. Acta Rák. Ser. I. 1707 máj. Fasc. I. A 36.

⁶⁶ MOL P 396. KCSL Acta publ. I. Acta Rák. Ser. I. 1707 máj. Fasc. I. A 42.

⁶⁷ Kárándy Mihály Károlyinak. Földes, 1707. okt. 28. MOL P 396. KCSL Acta publ. I. Acta Rák. Ser. I. 1707 okt. Fasc. I. C 28.

⁶⁸ Olasz Mihály Károlyinak Kaba, 1707. dec. 25. MOL P 396. KCSL Acta publ. I. Acta Rák. Ser. I. 1707 dec. Fasc. 2. B 20.

⁶⁹ MOL G 15. RSZL Caps. D Fasc. 100. (Károlyi levelei 1707 okt.-nov.)

A Maros menti rácok betörései ellen elsősorban a Pécsi Mihály parancsnoksága alá tartozó sáncok katonaságának kellett volna tevékenykednie. Jellemző azonban, hogy a tervezet elkészültekor a Pécsi Mihály keze alá helyezendő erősségek közül egyedül a sarkadi volt meg, igaz tekintélyes, 460 főnyi őrséggel. A további négy helyőrséget pedig többnyire Bihar és Szabolcs vármegyék, valamint a hét hajdúváros lakosságának kellett volna felépítenie. Ha egy pillantást vetünk a térképre, rögtön láthatjuk, hogy térségünk védelmére, a nagy távolság ellenére is csak a sarkadi hajdúk maradtak a legalkalmasabbak.

1707 végén csakugyan megkezdődtek az erődítési munkálatok. November 27-én Dobozi István debreceni főbíró már arról értesítette Károlyit, hogy csakhamar megindítja a zsákai sánc felállításához Debrecen városára kiosztott szekereket és palánkfákat a munkásokkal.⁷⁰ Károlyi azonban néhány nap múlva meggondolta magát, és a zsákai sánc felállítása helyett inkább Berettyóújfalu megerősítését parancsolta meg Kos Mihály ezereskapitánynak.⁷¹ Olasz Mihály a kabai sánc építését jelentette meg december 10-én Károlyinak,⁷² Sennyey Ferenc leveleiből pedig tudjuk, hogy a félegyházi sánc erődítési munkálatai is megkezdődtek.

Amennyiben Károlyi elképzelése megvalósul, a Tiszántúl népe kelet felől valóban védve lett volna az ellenséges csapatok támadásaitól. A Hármaskörös egész vonala azonban továbbra is védtelenül kínálkozott volna az ellenséges csapatok átvonulására. Károlyi ugyan felvetette, hogy a szerepi sánccal való kapcsolat fenntartására szükséges volna felállítani Szolnoknál egy, a solti sánchoz hasonló sánctól, amelyet a Jászság lakossága láthatna el elegendő lovas és gyalogos haddal. A szerepi sánc azonban tudunkkal sosem épült meg, Szolnok kuruc őrsége pedig továbbra is inkább a Duna-Tisza közötti területeket vigyázta.

Alig néhány hónappal az után, hogy Károlyi benyújtotta tervezetét Rákóczinak a Tiszántúl védelméről, ismét fokozódott a rác katonaság aktivizálódása Szarvas térségében. Sőt a kuruc kémjelentések szerint a rácok tervbe vették, és egyes hírek szerint már meg is kezdték volna az elhagyott szarvasi vár helyreállítását!

1708. április 9-én két kuruc tiszt is hírül adta Károlyinak, hogy a Maros menti rácok Szarvasnál gyülekeznek. Cseplész János vicecolonellus Nagykőrösről jelentette, hogy aznap délután öt órakeror visszatértek a Tisza mellé küldött portásai, akik magukkal hozták Móra Ferenc szegedi marhakereskedő és a tizsakürti lakosok leveleit. Móra Ferenc levele szerint Rác Tököli Szegeden úgy határozott a császári tisztekkel, hogy a bácskasági és a Maros melléki rácságot egybegyűjtve próbát fog tenni a Duna mellékén. A kürtiek pedig hírül adták, hogy rác katonaság érkezett helységükbe, és túsul ejtve a helység bíráját, jószágait és minden hajójukat elvitték Túr felé. Amint azt nekik a rác kapitány öccse titokban elmondta, a rácok Szarvashoz vitték a csónakokat, ahová Tökölit várják magukhoz, aki ugyan most Váradra kísér élést feles hadakkal, de azután Szoboszló felé akar menni. Cseplész rögtön igyekezett megküldeni Károlyinak a levelet, „*mivel azon a tájékon lévő földnek romlására céloz.*”⁷³

⁷⁰ Balogh 1986. 53.

⁷¹ Kos Mihály Károlyinak. Újfalú, 1707. dec. 3. KCSL P 396. Ser. I. Acta publ. I. Acta Rák. Ser. I. Extractus Literarum. (127 köt.)

⁷² Uo.

⁷³ Cseplész János Károlyinak. Nagykőrös, 1708. ápr. 9. *Pest-Pilis-Solt* II. 471. A Cseplész által „in ipsis originalibus” Károlyihoz küldött levelek ma már nincsenek meg. Móra és a kürtiek leveléről, illetve annak tartalmáról csak a korabeli iktatókönyv számol be. Ez a bejegyzés tartalmazza a rácok Szarvasnál való gyülekezését is. L. MOL P 396. KCSL Acta publ. I. Acta Rák. Ser. I. Extractus Literarum. (127 köt.)

Sötér Tamás hírei szerint 40 rác ütött rá a kürtiekre 7-én éjjel. Amennyi szekeret és hajót csak kaphattak, azt mind magukkal vitték. Sötér is értesült a rác hadak Szarvasnál való gyülekezéséről. Károlyi parancsát várja, és rögtön kémjeit fogja küldeni a szükséges helyekre, írta a generálisnak.⁷⁴

Április 27-én két kürti lakos érkezett Kecskemétre Sötérhez, és elmondták, hogy a Maros melléki rácok minden bizonnyal próbálni akarnak, mivel mind a lovasok, mind a gyalogosok összegyülekeztek, és szekerekre pakolták a hajóikat is. Már teljes készülettel vannak, de hogy merre szándékoznak, arról nincs tudomásuk. Sötér még aznap Csongrád és Sas tájékára küldte katonáit, a Jászberényben tartózkodó Szentmiklóssy Jánost pedig értesítette, hogy írjon a „Tiszahátra,” jól vigyázzanak, nehogy az ellenség kárt tegyen bennük. A poroszliak is adjanak hírt a debrecenieknek, mivel ilyen komoly előkészületek után az ellenség minden bizonnyal próbálni fog valahol. Szentmiklóssy pedig elküldhetne egy zászlóaljnyi katonát Szolnok felé, hogy vigyázzanak az ottani révekre.⁷⁵ Szentmiklóssy öt napon keresztül leste a felcsapni akaró rácokat a „Tiszaháton,” miután azonban eleségükből kifogytak a pusztaságon, kénytelen volt ezerestől visszatérni Jászberénybe.⁷⁶ Május első napjaiban Dobozi István debreceni főbíró kétszer is értesítette Nyúzó Mihály ezereskapitányt a rácok újabb, hajókkal való gyülekezetről, mire Nyúzóék a a Hortobágy hídjánál lesték az ellenség érkezését.⁷⁷

Az egyre sokasodó „rác hírek” között szinte villámcsapásként érte a kurucokat, hogy a rácok erősítik a „Szarvasnál a régi földvárát.” Károlyi, bár hitetlenkedett a hír valódiságát illetően, rögtön portásokat küldött ki a dolog tisztázására. Miként azt május 1-jén Rákóczinak megírta, ha az információ igaznak bizonyul, rögtön cselekedni kell ellene, különben komoly következményekkel kell számolniuk a kurucoknak.⁷⁸ Válaszában Rákóczi rögtön utasította Károlyit, hogy a „szarvasi puszta vár” építtetését minden útonmódon akadályozza meg. A fejedelem hihetőnek találta a szarvasi sánc erősítéséről szóló híreszteléseket. Véleménye szerint éppen a Szeged felé vezető utak ellenőrzése, és a kurucok törökországi kapcsolatának a megakadályozása miatt kívánhatja megvalósítani azt az ellenség. Rákóczi szerint „mód nélkül való szégyen is volna, ha eztet 500 Aradban fet-rengő rác véghezvihatné.”⁷⁹ Károlyi május 7-án már azt írta Rákóczinak, hogy a „szarvasi sánc” helyreállításában még mindig kételkedik, de amíg portásai nem érkeznek vissza, nem tud biztos hírekkel szolgálni.⁸⁰

Az elkövetkező napok eseményei, ha nem is igazolták a szarvasi sánc erősítésének valódiságát, ismét csak a rác katonai akciók megélénkülését bizonyítják Szarvas környékén. 1708. május 12-én Sötér Tamás ezereskapitány arról értesült, hogy az Arad környéki rácság ismét kicsapott, egy részük átkelt a Tiszán, majd elhajtották a nagykörösiek Rékás, Abony és Uj Szász puszták körül legelő ménésének és marháinak egy részét. Sötér rögtön a rácok után indult szinte az egész ezredével. A kurucok egy része Kürtnél átkelt a Tiszán, és sikerült is beérniük az ellenséget a „Szent Andrászi Révnél.” A rácok éppen köl-

⁷⁴ Eredeti tartalmi kivonat. MOL P 396. KCSL Acta publ. I. Acta Rák. Ser. I. Extractus Literarum. (127 köt.)

⁷⁵ Sötér Szentmiklóssyhoz. Kecskemét, 1708. ápr. 27. *Pest-Pilis-Solt* II. 473.

⁷⁶ Károlyi Rákóczihoz. Jászberény, 1708. máj. 4. *Pest-Pilis-Solt* II. 475.

⁷⁷ Nyúzó Károlyihoz. Hortobágy hídjá, 1708. máj. 15. MOL KCSL P 396 Acta publ. I. Acta Rák. Ser. I. Fasc. I. A 15.

⁷⁸ Károlyi Rákóczinak. Ócsa, 1708. máj. 1. MOL G 15 RSZL Caps. E Fasc. 135 (Károlyi levelei)

⁷⁹ Rákóczi Károlyinak. Szerencs, 1708. máj. 4. *Arch. Rák.* II. 260.

⁸⁰ Károlyi Rákóczinak. Nagykároly, 1708. máj. 7. *Arch. Rák.* XII. 386.

töztek át a Körösön a marhákkal, amikor a kurucok hátbakapták őket. Az esemény hasonlóan játszódott le, mint három évvel korábban, amikor Károlyi támadta meg Rác Tököli Kunhegyest felprédáló seregét. Sötér katonái visszanyerték az elhajtott állatokat, több rácot elfogtak, illetve levágtak, néhány rác katona pedig a Körös vizébe fulladt. Az elfogottak azt vallották, hogy még mintegy 100-an vannak kint közülük prédálni. Mire Sötér kiküldte katonáit a Tisza mindkét oldalára, és „*ez említett Rév körül való szoros vigyázásra*” is parancsot adott. Véleménye szerint ez a környék minden felől szorongatva van az ellenség gyakori kicsapásaitól. Félt, hogy katonaság nélkül és vigyázatlanul hagyva mind az itteniek, mind pedig a szomszédos vármegyék reménytelen kárt fognak szenvedni.⁸¹

A hónap vége felé Békés táján bukkantak fel rác katonák. Rákóczi május 31-én ismét úgy vélte, hogy „*az békési rácság ujobban Szarvassá válik.*” Egy három nappal korábban Szegednél elfogott német hadnagy, és mások információiból ugyanis úgy értesült, hogy az aradi rácot mind Makónál vannak, és alighanem onnan, vigyázás kedvéért küldték fel a portásukat. Rákóczi ismét csak fontosnak tartotta a rácság elleni vigyázást, annál is inkább, mivel az Békés táján „*kimutatta magát.*”⁸² Július végén ismét csak rác katonai jelenlétről hallunk Szarvasnál. Egy Aradról kiszökött ember oly hírt hozott Szabó Sándor sarkadi kapitánynak, hogy Rác Tököli mintegy 100 katonájával július 18-án kiment Aradról Szarvas felé, mivel oly hírt vittek be neki, hogy feles kuruc had költözött át, és azok kikémlelésére ment ki.⁸³

Felvetődik a kérdés, hogy Tököli valóban hozzákezdhetett-e Szarvas erősítéséhez? Maga az elgondolás nem tűnik légből kapottnak, hiszen Szarvasnak már 1702-ben fontos szerepet szántak a felállítandó határőrség keretein belül. A vár stratégiai helyzetével pedig nagyon is tisztában lehettek Tököliek, már csak azért is, mivel a szarvasi és szentandrászi átkelőket használták nap mint nap. Valószínűleg azonban akkor járunk közel az igazsághoz, ha Károlyi véleményét fogadjuk el, aki már az első hírek felröppenésétől kezdve tamáskodott a szarvasi sánc építésében. A kuruc portyáknak és a közelebbi helységek lakosainak inkább csak a rácot Szarvasnál való gyakori feltűnédezése szúrhatott szemet. Az adatok bősége azonban sejtetni engedí, hogy ha a rácot nem is látták neki ténylegesen a szarvasi sánc helyreállításának, mindenesetre tervbe vehették egy állandó megfigyelő rendszer kiépítését a fontos folyami átkelők körül.

Akár a szarvasi sánc helyreállítását, akár csak az átkelők biztosítását vette is tervbe Rác Tököli, annak végrehajtására nem maradt ideje. Július 31-én éjjel két óra tájban egy portyázó kuruc csapat meglepte egy Arad közeli őrtoronyban, ahová két testvére társaságában húzódott a városban dühöngő pestis elöl. A néhai Bóné András-féle ezred és a Palocsay-regiment 150 válogatott lovasa Félegyházi Pál főstrázsamester vezetésével, valamint Szabó Sándor sarkadi kapitány 60 hajdúja hajtotta végre a bravúros tettet. A kurucok átkeltek a Maroson, és miután a puska és pisztolygolyók nem árthattak az őrtoronyból lövöldöző rác főtiszteknek, szalmát és giz-gaszt hordtak alá, majd azt meggyújtva, valósággal kifüstölték Tökölieket.⁸⁴

⁸¹ Sötér Tamás Rákócziinak. Körösi mezőben, 1708. máj. 13. *Kecske-mét* II. 138.

⁸² *Arch. Rák.* II. 271.

⁸³ Szabó Sándor sarkadi kapitány Károlyihoz. Sarkad, 1708. júl. 22. MOL P. 396. KCSL Acta Publ. I. Acta Rák. Ser. I. 1708 júl. Fasc. 2. B 28.

⁸⁴ Az esetet részletesen leírja Márki 1924. 48-49.

Rác Tököli elfogása a lehető legjobbkor következett be. Három nappal később ugyanis Rákóczi túlerőben levő csapatai Trencsénél súlyos vereséget szenvedtek a Heister tábornagy vezette császári csapatoktól. A sarkadiak hőstettéről Rákóczi csak napokkal az trencsényi csata után szerzett tudomást, és így az némi gyógyirként szolgálhatott a kuruc vezérkarnak a vereség okozta sokkos hangulatára. Tököli elfogásával ismét felcsillant a remény a rác határőrökkel való megegyezésre. Azonban ha Tököli korábban gondolkodott is azon, hogy Rákóczi mellé álljon, az újabb kuruc vereség hatására letett szándékáról. Rákóczi és tábornokai minden igyekezete ellenére megmaradt a császár hűségén.⁸⁵

A rác portyák pedig Tököli fogságba esése után is tovább folytatódtak. Augusztus második felében a felcsapó rácok még Szűcs János kapitány portásait is elfogták, de Sötér Tamás katonái a „*Keres mellett*” visszanyerték őket. Igaz, a rácok elmenekültek, és csupán néhány lovuk jutott a kurucok zsákmányrészeül.⁸⁶

1709. áprilisában ismét csak a szentandrászi átkelőt használták fel a rác katonák. Egy Golykó nevű tisztjük vezetésével, aki a híres Péro kapitány veje volt, április 17-én a Hortobágyra csaptak, elhajtották a debreceni gulyát.⁸⁷ Már sikeresen átköltöztek a Körösön, és haza felé tartottak, amikor Kárándy Mihály ezredes lovassága beérte őket.

Kárándy ekkor a saját és Sennyei Ferenc lovasezrede, Tardy Ferenc lovasezredének egyik, Félegyházi Pál főstrázsamester vezette százada, valamint a sarkadi hajdúság kíséretében éppen egy sikeres Maros menti portyáról tért vissza, amikor Szentés és Mindszent között beérte egy gyalogos posta a rácok hírével. Kárándy a hadak „keményével” rögtön a rácok üldözésére indult, és csak Kovácsházánál hagyta abba az üldözést. Az üldözés során a menekülő rácok közül elesett Golykó, egy zászlótartó és 8 közkatona, egy másik zászlótartót egy közlegénnyel pedig elfogtak. A kurucok mintegy 350 marhat szereztek vissza, de nem sok köszönet volt benne, mivel a hosszú és kimerítő üldözésben sok lovuk kidőlt. A végén már annyira kimerültek a lovak, hogy némelyik katona már csak gyalog, lovát pihentetve tudott a menekülő rácok után menni.⁸⁸

A sikeres hajszja után Kárándy Szentandrásnál ütött tábornok, hogy bevárja az üldözésből visszatérő katonáit. Az ezredes nagyra értékelte a rácok fölött aratott győzelmét, elsősorban a rác tiszt megölése miatt. Az egyik katonája pl. azt mondta, hogy Golykó elesése 30 rác katona halálánál is nagyobb örömet jelent neki. Az elfogott rácok szerint pedig soha sem üzték meg őket annyira, hogy Golykó meg ne ölt volna valakit az üldözők között, miként most is megölt egy kuruc katonát, „hegyestőrrel verte által fordultában.” A győzelemért azonban nehéz árat kellett fizetniük a kurucoknak. A kegyetlen lovashajszja számos ló életébe került. Még javában írta a jelentését Kárándy, amikor már 40-nél is több kuruc katonaló elpusztult. Az ezredes szerint annyi kár esett a lovak javában, ami „országos harczon” sem veszett volna el. Már annak is örülne, ha csapatai ló vesztesége 100 alatt maradna, mivel még az írás közben is „földhöz üti magát [a ló – S. I.], többször fel nem kél.”

⁸⁵ Benda 1980. 155.

⁸⁶ Dobozi István Károlyinak. Debrecen, 1708. aug. 24. Balogh 1986. 68.

⁸⁷ Úgy tűnik, hogy a rác támadás válaszcsepás lehetett egy korábbi kuruc akcióra. Dobozi István ápr. 18-i levelében azt írta Károlyinak, hogy „az aradi marha helyett mást halytott tegnap a rácság Hortobágy mellől.” Balogh 1986. 78.

⁸⁸ Kárándy Károlyinak. Szent András, 1709. ápr. 21. MOL P 396. KCSL Acta publ. I. Acta. Rák. Ser. I. 1709 ápr. Fasc. 2. B 29.

1709. május 7-én a kürti lakosok ismét arról hoztak hírt Nagykőrösre, hogy az „aradi és Maros mellyéki rácság Szarvashoz gyülekeznek,” és valamerre próbálni akar, de hogy merre, erre felé, át a Tiszán, vagy még azon is túl, azt nem tudják. A nagykőrösiek sietve megírták a hírt Szentpétery Imre brigadérosnak.⁸⁹ Ugyanazon a napon a sasiak is hírül adták Kecskemétre Szarka István főhadnagynak, hogy a Maros melléki rácság gyülekezik, de nem tudják, hogy mit akarnak tenni.⁹⁰

1710. február 26-án ismét a Mercurius Veridicus adott hírt az Arad környéki rácok felcsapásáról. Az értesülés szerint mintegy 2000 rác határőr gyűlt össze a Maros menti sáncaikból, és egészen Debrecenig hatoltak. A környező falvakból kezdték elhajtani a marhákat, amikor a közelben tartózkodó Nyúzó Mihály ezredes a saját lovasságával és a parancsnoksága alatt levő lengyel csapatokkal oda érkezett. Üldözőbe vette a rácokat, és február 23-án a „Körös folyónál” rájuk csapott. Az ütközet során a kurucok számos rác katonát levágtak, 50-et foglyul ejtettek, és két zászlót, valamint 40 szekeret zsákmányoltak. Ezen kívül a rácok minden addigi prédáját visszaszerezték.⁹¹

Időközben, éppen a rác támadások megakadályozására a kurucok Nádudvarnál megkezdtek a sánc építését. 1710. március 31-én Rákóczi éppen arról írt a tiszántúli várak ellenőrzésével megbízott Vay Ádám udvari marsallnak, hogy a „*vén inseqnért*” küldje át Szolnokra, mivel annak építése fontosabb, mint a nádudvari sánc, amely a hadmérnök nélkül is végbe mehet. Mivel az „*csak rác ellen levén, nem szükséges hogy oly regularis legyen.*”⁹² A készülő nádudvari sáncba Halász Péter alezredes lovasságát rendelték a pusztaság vigyázása céljából.⁹³

Rákóczi 1710. április 20-án és május 4-én, majd július 2–7. között Besenyszögön tartózkodott, és személyesen ellenőrizte Szolnok erősítési munkálatait.⁹⁴ Midőn május 25-én Károlyi olcsvai táborából Kállósemjén, Újváros és Kápolnás érintésével másodszer is visszatért besenyszögi táborába, arra is lehetősége nyílt, hogy utazás közben szemrevételezze a térségben rejlő hadászati lehetőségeket. A fejedelem felfigyelt a szarvasi vár szerencsés földrajzi elhelyezkedésére, és rögtön szorgalmazta annak helyreállítását. Június 7-én meg is írta Bercsényinek, hogy szükségesnek látja a szarvasi sánc megépíttetését. Mivel a sánc Szolnokhoz csupán 3 mérföldre esik, ezért az épülő nádudvari sánccal és a szolnoki várral már egész „lineájuk” lesz a kurucoknak a rác betörések megakadályozására. Levelében megállapította, hogy a szarvasi sánc „*magában is erős situációjú hely, s könnyen praesideálható.*”⁹⁵ Rákóczi Károlyit bízta meg a sánc felépítésével, aki rögtön meg is parancsolta a sarkadi hajdúknak, hogy a helyőrség fele költözzön át Szarvasra.

⁸⁹ Nagykőrös bírái és tanácsa Szentpéterinek. Nagykőrös, 1709. máj. 7. *Pest-Pilis-Solt* II. 689.

⁹⁰ Szarka István Szentpétery Imrének. Kecskemét, 1709. máj. 7. *Pest-Pilis-Solt* II. 690.

⁹¹ *Mercurius Veridicus* 124. A hír nagykárolyi datálással került be a kuruc lap értesülései közé, valószínű tehát, hogy Károlyi Rákóczihoz írott egyik jelentésén alapult. Károlyinak a fejedelemhez ez idő tájt küldött levelei között azonban egy sincs, ami tartalmazná az idézett esemény leírását. Károlyi a híreit valószínűleg Nyúzó beszámolójából szerezte, de e napokból a KCSL-ban nem találtunk olyan jelentést, ami Nyúzónak a rácokon aratott győzelméről tudósítana.

⁹² Rákóczi levele Vay Ádámhoz Jászkisérről. *Arch. Rák.* III. 223.

⁹³ Rákóczi Halásznak. Szolnok, 1710. júl. 26. *Arch. Rák.* III. 465.

⁹⁴ Esze 1955. 556. (II. *Rákóczi Ferenc tartózkodási és táborhelyei.*)

⁹⁵ Rákóczi Bercsényinek. Szegi pusztá, 1710. júl. 7. *Arch. Rák.* III. 130. „Soknál inkább akarom, hogy mostani idegyüvetelemmel az pusztát kitanuljam, – melynek újonnan való megszállítását szükségesnek ítélvén: egy Szarvas nevű pusztá török sánc megépíttetését resolváltam; túlesik, az Körös-parton, Szolnokhoz három mélyföld, és így az nádudvari sáncczal, Szolnokkal egész lineánk leszen az rácság megzabolázására; magában is erős situációjú hely, s könnyen praesideálható.”

A sarkadi őrség létszáma a szabadságharc előző éveiben 400-450 fő körül mozgott,⁹⁶ de az 1709. évi pestisjárvány jócskán megcsappantotta létszámukat, 130-an estek a járvány áldozatául.⁹⁷ Már ez a tény is heves ellenzést válthatott ki a sarkadi hajdúság körében, Károlyi utasításával közel egy időben pedig újabb tragédia érte őket. 1710. június 8-án a Maros menti rácok Sarkad alá csaptak és elfogták Szabó Sándor kapitányt, 3-4 hadnagyával, egy strázsamesterrel és több közvitézettel együtt. Tisztjeik, és főként vitéz kapitányuk elvesztése jelentősen demoralizálta a sarkadiakat. Június 9-én Károlynak, 11-én pedig a fejedelemnek számoltak be a szomorú eseményről.⁹⁸ Leveleikben kérték, hogy tekintsenek el a korábbi parancstól, mivel nemhogy a szarvasi sánc felállítására, de még a saját erősségük védelmére is kevesen vannak. Valószínűleg a kuruc hadihelyzet alakulásának tudható be, hogy a szarvasi sánc helyreállításáról ezután többé nem esett szó, és úgy tűnik, hogy Rákócziék sem erőltették tovább a sarkadiakat a Szarvasra költözéssel. Sőt, csakhamar már a nádudvari sánc fenntartását is feleslegesnek vélték. 1710. november 3-án Ungvárott írt levelében Rákóczi azzal bízta Károlyit, hogy „már hijjában Nádudvarrt postírungot tartani, – rövid idő múlva egyvelegesen fog járni hadunkkal az rác ellenség.”⁹⁹

Novemberben Károlyi Szoboszlai Sámuel alezredest, a sólyomkői, majd az ecsedi vár sokat próbált parancsnokát nevezte ki sarkadi kapitánynak, ám úgy tűnik, a helyőrség nem igazán jött ki az új parancsnokkal.¹⁰⁰ Szinte a teljes sarkadi tiszt kar Aradon volt fogságban, Győző István lovas főhadnagy, a sarkadiak híres portyázó tisztje pedig 1710. októberében már a váradi labancokkal együtt harcolt a kurucok ellen.¹⁰¹ Közben a császári hadak főerőinek előrenyomulásával egy időben, Tököli rác kötelékei átkeltek a Körösökön. Előbb Kárándy Mihály ezredes katonaságát támadták meg, majd a sarkadiak és a bihari hajdúvárosok állatállományát hajtották el. Ez után pedig Szoboszló környékén a császár hűségére eskették a pásztorokat.¹⁰² Az állandó élelmiszer- és hadianyaghiányban szenvedő, szüntelenül utánpótlási gondokkal küszködő sarkadi helyőrség az egyre súlyosbodó katonai helyzet hatására 1711. január 11-én letette a fegyvert Löffelholz nagyváradi császári parancsnok előtt. Sarkad feladásával az utolsó kuruc erősség szűnt meg térségünkben. A szabadságharc utolsó négy hónapja már jelentős katonai akció nélkül telt el a Körösök vidékén.

A szarvasi sáncok még a szabadságharc után is sokáig fennállottak. Ezt erősítik meg Markovitz Mátyás 1748-1760 között készült feljegyzései, de megemlékezik a szarvasi palánkról Petik Ambrus gyulai tanító 1784-ben írt földrajzkönyvében is, mely szerint a könyvecske írásakor Szarvason a Körös nyugati partján még fennállott egy „négy Szepletű

⁹⁶ 1704 novemberében 400 gyalogos hajdú és 20 lovas katona, 1707 végén pedig 400 gyalogos és 60 lovas szolgált Szabó Sándor keze alatt. L. Károlyi 1704. nov. 14-i és kelet nélkül, 1707 novemberében készült felterjesztéseit Rákóczihoz.

⁹⁷ Pap Mihály főstrázsamester a megmaradt tiszt társaival Károlyi Sándornak. Sarkad, 1710. júl. 9. MOL P 396. KCSL Acta publ. I. Acta Rák. Ser. I. 1710 júl. Fasc. I. A 37.

⁹⁸ Pap Mihály sarkadi főstrázsamester és az egész sarkadi katonaság II. Rákóczi Ferencnek. Sarkad, 1710. júl. 11. *Bánkúti* 1988. 124-125. A levelet Zsilinszky is közölte Thaly Kálmán jóvoltából, de csupán kivonatolva. Munkájában azonban – bizonyára nyomdai hiba miatt – 1719-re (!) teszi a levél keltezését, amiből Neumann 1709-re következtetett. L. *Zsilinszky* 1872. 24., ill. *Neumann* 1922. 37.

⁹⁹ *Arch. Rák.* III. 189.

¹⁰⁰ Szoboszlai 1710. nov. 27-én jelentette Károlynak, hogy megérkezett Sarkadra. *Bánkúti* 1988. 132.

¹⁰¹ Károlyi Rákóczinak. Ungvár, 1710. nov. 3. *Arch. Rák.* III. 190.

¹⁰² *Czigány* 1992. 40.

Sántz. ¹⁰³ A „viharok dühe, az emberek és állatok gonoszsága” azonban a sánc cölöpeit „részben az árokba, részben melléje kidöntötte,” és mára csak régészeti emlékek, elsősorban az új Körös-híd építésein, 1894-ben a folyó medréből előkerült török ágyú és néhány rozsdás ágyúgolyó árulkodnak az egykori szarvasi várról. ¹⁰⁴

A Szarvassal szomszédos Békésszentandrásen ugyanakkor ma is több népmonda tanúskodik a környéken lejátszódott Rákóczi-kori eseményekről. A fennmaradt mondák egyik-másika meglepő történeti hűséggel őrizte meg a rác portyák emlékét. Ami talán nem olyan meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy az 1719-ben, és az azt követő években újjátelepülő Szentandrás falu első lakosai a környékbeli települések, Mezőtúr, Szentes, valamint a bihari hajdúvárosok, Kaba, Nádudvar és nem utolsósorban Sarkad lakosai közül kerültek ki. Többen közülük Rákóczi katonái voltak, némelyikük akár valamelyik Szentandrásnál lezajlott ütközet résztvevője is lehetett.

Békésszentandrás határában, a község alatt kelet–nyugati irányban egy hosszú dűlőút húzódik keresztül, amit ma is Rác útnak neveznek. A néphit szerint az út a portyázó rác katonaságról kapta a nevét, akik „itt vonultak fel, és nagy pusztítást vittek véghez.” Laczkó József helytörténész elbeszélése szerint a rácok rendszeresen az Orosháza-Szenás-Csabacsüd útvonalon közelítették meg a szentandrás határt. Annak idején a község alatt elterülő vidék vizenyős terület volt. A felvonuló rácok a zsombékos, mocsaras területeket kerülgetve, a Fertő és a Gödény nevű határrészek között vonultak fel. Az idős helytörténész a Rác út történetét egy Kertész Sándor nevű öreg gulyástól hallotta, akinek pedig az egykoron Káka pusztán gulyáskodott nagyapja mesélt az itt elvonuló rácokról.

Némelyek a rácok és a kurucok között lezajlott ütközetről is tudnak. A 77 éves Tóth István 1986-ban így mesélte el nekem a rácok legyőzését: „a rácok [a mai – S. I.] Románia felől jöttek fel kocsikkal, a Rác úton, a magyarok azonban itt, a Siratóban ellent álltak nekik. A csata során a rácok vereséget szenvedtek és visszavonultak kelet felé.” Szabó Imre helytörténész 1974-es gyűjtése szerint a rácok a Rác úton vonultak el. Miután átkeltek a siratói réven a falut nagy ívben elkerülve elhagyták Szentandrás határát. Egy ízben, amikor visszafelé jövet átkeltek a Körösön, az üldöző magyarok rájuk csaptak, és sok rác belefűlt a Körös vizébe. Akik életben maradtak, azok a Rác úton vonultak el.

Ugyancsak a Rákóczi-kori csatározások emlékét őrzi az a *nem békésszentandrás* eredetű (!) népmonda, mely szerint egy alkalommal a falu határán átvonuló rácok két vezére a Rác-úthoz közel egy lebontott gulyakútba rejtette a kincsét. Később, hosszú évek múltán néhányan vissza is tértek, de az egykori kút helyére már nem tudtak rábukkanni. ¹⁰⁵ Csupán némely kíváncsi természetű, és ráérő idejű helybéli járta továbbra is a pusztát az elveszett kincs fellelésének reményében.

¹⁰³ Jankovich 1989. 400-401.

¹⁰⁴ Jankovich 1989. 401.

¹⁰⁵ Itt mondok köszönetet Laczkó József és Szabó Imre békésszentandrás helytörténészeknek, akik az egykori szentandrás rév helyét is segítettek megállapítani. Ugyancsak köszönettel tartozom Szalai Antalnak, aki a rácok kincséről szóló, édesapjától hallott mondat közölte velem.

IRODALOM

Arch. Rák. II–III.

II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival 1703-1712. Közli Thaly Kálmán. II–III. köt. Pest, 1873–1874. (Arch. Rák. I/II–III.)

Arch. Rák. IX.

Bottyán János vezénylő tábornok levelezései s róla szóló más emlékezetreméltó iratok. 1685-1716. Közli Thaly Kálmán. Bp., 1883. (Arch. Rák. I. oszt. IX. köt.)

Arch. Rák. XII.

II. Rákóczi Ferenc kiadatlan levelei Károlyi Sándorhoz 1708-1711. In: Lukinich Imre: II. Rákóczi Ferenc felségárulási perének története és okirattára. II. köt. Függelék. Bp., 1935. (Arch. Rák. I/XII.)

Balogh 1986.

Balogh István: Dobozi István debreceni főbíró levelei gr. Károlyi Sándorhoz 1703-1709. HBMLF (14) 1986.

Bánkúti 1988.

Bánkúti Imre: A Körös–Maros köz a Rákóczi-szabadságharc idején. (Újabb dokumentumok 1704-1710.) – Das gebiet zwischen Körös und Maros zur Zeit des Befreiungskampfes unter Rákóczi (Neuere Dokumente zwischen 1704 und 1710) In: A Békés megyei múzeumi kutatások eredményeiből (Tanulmányok és forrásközlemények.) Szerk. Szabó Ferenc. Békéscsaba, 1988. 111-142.

Bánkúti 1976.

Bánkúti Imre: Gyula kuruc ostroma (iratok 1705 május-július). BÉ 2 (1976) 249-284.

Benda 1980.

Benda Kálmán: Magyar-rác együttműködési törekvések a szabadságharc idején. In: Rákóczi-tanulmányok. (Szerk. Köpeczi Béla, Hopp Lajos, R. Várkonyi Ágnes) Budapest, 1980. 141-157.

Czigány 1992.

Czigány István: A kuruc állam katonai helyzete és a szatmári béke. HK 3 (1992)

Esze 1951.

Esze Tamás: II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjárata. Századok 1-2 (1951)

Esze 1955.

Kuruc vitézek folyamodványai 1703-1710. Összeállította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Esze Tamás. Budapest, 1955.

Esze 1980.

Esze Tamás: A Tisza-vonal védelme a kurucok ellen 1703-ban. In: Rákóczi-tanulmányok. (Szerk. Köpeczi Béla, Hopp Lajos, R. Várkonyi Ágnes) Budapest, 1980. 597-681.

Haan-Zsilinszky 1877.

Haan Lajos – Zsilinszky Mihály: Békésmegyei Oklevéltár. Budapest, 1877.

Hornyik 1868.

Hornyik János: A rácok ellenforradalma 1703-1711. Századok 2 (1868)

Iványi 1884.

Iványi István: A tiszai határőrvidék. Hazánk 2 (1884)

Jankovich 1983.

Jankovich B. Dénes: Adatok a szarvasi törökkori palánk történetéhez. BÉ 1 (1983) 165-172.

Jankovich 1989.

Jankovich B. Dénes, Makkay János, Szőke Béla Miklós: Békés megye régészeti topográfiája. A szarvasi járás IV/2. Budapest, 1989. (Magyarország régészeti topográfiája 8. Főszerk. Gerevich László)

Karácsonyi 1896.

Karácsonyi János: Békés vármegye története I. Gyula, 1896.

Kecskemét I-II.

Iratok a Rákóczi-szabadságharcból. Kecskemét város és környezete. I-II. Az anyagot gyűjtötte, jegyzetekkel ellátta és a mutatókat készítette Bánkúti Imre. Kecskemét, 1992-1994.

Kovács 1988.

Kovács Ágnes: Károlyi Sándor. Budapest, 1988.

Kovács 1994.

Kovács Ágnes (szerk.): Károlyi Sándor levelei feleségéhez (1704-1724). I. (1704-1709). Közreadják Csobó Péter, Fejes Judit, Kovács Ágnes stb. Debrecen, 1994.

Márki 1924.

Márki Sándor: A sarkadi hajdúk. HK 15 (1924) 33-59.

Markó 1935.

Markó Árpád: Herbeville marsall útja Erdély felé 1705 őszén. HK 26 (1935) 41-62.

Mercurius Veridicus

Mercurius Veridicus 1705–1710. Az első hazai hírlap hasonmás kiadása Kenéz Győző fordításával. Benda Kálmán bevezetőjével. Budapest, 1979.

Mészáros

Mészáros Kálmán: Egy derék kuruc törzstiszt. Források Hancsok Ádám főstrázsamester életéhez. (Megjelenés alatt a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyvének következő kötetében.)

Neumann 1922.

Neumann Jenő: Szarvas nagyközség története. Szarvas, 1922.

Pest-Pilis-Solt I-II.

Pest-Pilis-Solt vármegye a Rákóczi-korban I-II. Közreadja: Bánkúti Imre. (Előmunkálatok Pest megye monográfiájához 2.) Budapest, 1996.

Szalay 1865.

Gróf Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei I. Kiadta Szalay László. Pest, 1865.

Thaly 1880.

Thaly Kálmán: A szent-andrási csata és Gyula ostroma 1705-ben. BRMT 1879/80 (1880) 5-43.

Veress 1938.

Veress Endre: Gyula város okleváltára (1313-1800). Gyula, 1938.

Virágh 1962.

Virágh Ferenc: II. Rákóczi Ferenc szabadságharca a Körös–Maros közben. Békéscsaba, 1962.

Zsilinszky 1872.

Zsilinszky Mihály: Szarvas történelme és jelen viszonyainak leírása. Pest, 1872.

RÖVIDÍTÉSEK

Arch. Rák. I / I-XII.	=	Archivum Rákócziánum I. osztály: Had- és Belügy. I-XII. kötet
BÉ	=	Békési Élet, Békéscsaba
BRMT	=	A Békésvármegyei Régészeti és Mívelődéstörténelmi Társulat Évkönyve, Gyula
HK	=	Hadtörténelmi Közlemények, Budapest
HBMLF	=	A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Forráskiadványai, Debrecen
MOL	=	Magyar Országos Levéltár
OSZK Kt.	=	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
KCSL	=	Károlyi család nemzetségi levéltára
RSZL	=	a Rákóczi-szabadságharc levéltára

**The military role of the fords near Szarvas
and the plan of the renovating of the fort in Szarvas
during the Rákóczi Independence War**

– István Seres –

Resume

During the Independence War led by Rákóczi the Serbian border watchmen called 'Rác' who settled down near the southern border of Hungary caused severe problems for the Hungarians. Though Rákóczi tried except a few little troops.

The soldiers of the borderland near the River Maros caused problems in the Territory east of the Tisza with their regular invasions. When they were invading they mainly used the ford on the River Körös near Szarvas and Békésszentandrás. The 'kuruc', the Hungarian troops beat them twice near Békésszentandrás on their way back home with their prey.

The 'Rác' wanted to renovate the old Turkish fort in 1702 and perhaps in 1708 that was in ruins in those times. In 1710 Rákóczi wanted to strengthen Szarvas to defend the area north of the River Körös. They chose the Hajdú's of Sarkad to bring true the plan. After 1710 there was no occasion to restore the fort, the independence War failed and the helpless Sarkadians gave up the fight on 11th January 1711.

(Translated by László Oláh)

Seres István
ELTE BTK Belső-ázsiai Tanszék
1088 Budapest
Múzeum krt. 4/b.